

ՍՓԻԻՌԻ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ*

Համառոտ ընդհանուր ակնարկ

Ամերիկահայ վարժարանը գոյութիւն ունի 1964էն ի վեր, երբ Քալիֆորնիոյ մէջ, Հովիտի «Ֆերահեան» Ազգային վարժարանը սկսաւ ընդունել առաջին աշակերտները: Յաջորդ տարիներուն դպրոցներու թիւը բազմացաւ՝ զգալիօրէն աճող Հայ աշակերտներուն ազգային կարիքները հոգալու համար:

Եթէ ազգային մտահոգութիւնները սկզբնական տարիներուն կը հանդիսանային Հիմնական խթանը վարժարաններու Հիմնադրութեան, կարելի չէ նաեւ անտեսել իրողութիւնը Հայ դպրոցին ընձեռած ընկերային առումով ապահով միջավայրին, որ իր կարեւոր ազդեցութիւնը ունեցաւ ծնողներու իրենց զաւակները Հայկական վարժարան ուղարկելու որոշումին վրայ: Այդ երկրորդական ազդակը, որքան ալ ունենար իր դրական ազդեցութիւնը, բարեբախտաբար չէր հանդիսանար էական տարբերութիւնը Հայկական եւ Հանրային դպրոցներու միջեւ:

Հայ դպրոցին գոյութեան պատճառը առաջին իսկ օրէն՝ զայն Հիմնողներու մտքին ու ծրագրային աշխատանքներուն մէջ, միայն մէկն էր՝ Միացեալ Նահանգներու մէջ աճող սերունդներուն ջամբել ազգային կրթութիւն՝ Հայոց Լեզուի, Գրականութեան ու Պատմութեան ճամբով ապահովելու համար ազգային դիմագիծը նոր սերունդներուն:

Այդ ուղղութեամբ նիւթական միջոցները ոչ միայն չխնայուեցան, այլեւ գրեթէ ոչինչէն ստեղծուեցան, անգամ մը եւս Հաստատելու զոհողութեան ոգին նախաձեռնող ղեկավար մարմիններուն եւ ժողովուրդին ընդհանրապէս:

Երեսունըհինգ տարիներու հեռաւորութենէն դիտած, երբ փորձ կ'ըլլայ արժեւորելու սկզբնական տարիներու ակնկալութիւնները, հեռահայեաց նպատակները եւ գործնական իրագործումները, արդիւնքը խառն է:

Հայ վարժարանները բաւականաչափ յաջողած են Հայ աշակերտի համալսարան ընդունուելու կրթական ծրագիրներուն իրագործման մէջ: Յաջողութեան նոյն տարողութիւնը սակայն չենք տեսներ Հայոց Լեզուի ու Պատմութեան ընկալումին մէջ, թէեւ կարելի չէ կասկածի տակ առնել 35 տարուան չրջանաւարտներու ազգային ոգին: Ամբողջութեամբ վարժարաններու թերացումին կարելի չէ վերագրել այս արդիւնքը, որուն գոյառման համար աշակերտութեան ծնողները պէտք է ստանձնեն պատասխանատուութեան նշանակալից մէկ բաժին:

Իրական պատկերը այս ըլլալով մէկտեղ, յառաջիկայ տարիները կը ներկայացնեն առիթը քննարկելու գոյութիւն ունեցող նուաճումները եւ ըստ այնմ արագգոյացնելու կատարելու, որպէսզի կարելի ըլլայ ճշգրտումներ մտցնել Հայ վարժարաններու առաքելութեան իրականացման գործընթացին վրայ՝ Հիմնական մօտեցումը կամ որոշումը ըլլալով այն

պնդումը, թէ առանց հայոց լեզուին տիրապետելու կարելի չէ ապահովել հայ սերունդներու ազգային դիմագծությունը: Այս առաքելությունը նկատի կ'առնուի եւ անոր գործընթացին ճշդումները կը կատարուին անկախ հայ պետականութեան իրականութեան ընդհանուր հեռապատկերին մէջ: Այսպիսով՝ հայոց անկախ պետականութեան պատասխանատուութեան կ'անցնի հայոց լեզուի, գրականութեան ու պատմութեան վճռորոշ դերին քննարկումը՝ սահմանելով անոր առանցքային ազդեցությունը Հայրենիք-Սփրիւք փոխ-յարաբերությունաց ամրակայման վրայ:

Ներածական

Կ'ուզեմ անդրադառնալ երեւոյթի մը, որ աւելի չեչտուած է Միացեալ Նահանգներու արեւելեան ամերիկայի, ուր մեր գաղութները աւելի հին են եւ համարկումը տեղական ընկերություն հետ աւելի յառաջացած: Հոն եւս եկեղեցին տիրապետող եւ ժողովուրդին մէջ ամենէն տարածուն ազգային հաստատությունն է: Իբր այդպիսին քաջատեղեակ է ժողովրդի մէջ տեղի ունեցող խմորումներէն, կեցածներու փոփոխություններէն: Այլ խօսքով՝ եկեղեցին աւելի մօտէն կը հետեւի մեր ժողովուրդի ազգային բազմաբաղկի կոյուղին:

Այս երեւոյթին փաստը չօգտփելի դարձած է, երբ խօսակցություններու ընթացքին յաճախ կը լսենք, թէ եկեղեցական արարողություններ լեզուն ոչ միայն պէտք է վերածել աշխարհաբարի, այլեւ՝ ուղղակի թարգմանել, որովհետեւ հաւատացեալը, որ եկեղեցի կ'երթայ ու հայերէնին հատ ու կտուր նախադասություններէ անդին տեղեակ չէ, անոր համար աշխարհաբարն ու գրաբարը նոյն կշիռը ունին՝ երկուքն ալ անհասկնալի կը մնան: Հարցը չի վերջանար աշխարհաբարի օգտագործումով, այլ այդ երեւոյթը կը հանդիսանայ առաջին քայլը յաջորդ ու պահանջող փոփոխությունն՝ թէ եկեղեցական լեզուն, յատկապէս Պատարագի խորհրդակատարությունը, պէտք է վերածել անգլերէնի: Կղերականներէն ոմանք կը մերժեն ընդունիլ այս երեւոյթը, բայց այդ մերժումը իրականությունը չի փոխեր: Մերժումը պարզապէս կը միտի խօսակցին յայտնած կասկածներն ու վերապահումները փարատելու՝ յաճախ նոյնիսկ ճշմարտությունը ծածկելու գնով: Քարոզներու չ'երթար ակնարկությունը, այլ՝ ուղղակիորէն Պատարագին: Ունկնդրած եմ արարողություններ, որոնց ընթացքին պատարագիչը ինքն իրեն արտօնած է անգլերէնի թարգմանել Պատարագամատուցէն հատուածներ եւ այդպէս գործածել: Անպէս կը թուի, թէ եկեղեցին՝ ըլլալով աւելի մօտիկ մեր ժողովրդին, կը տեսնէ փոփոխությունը եւ սկսած է հարկ եղած միջոցներու դիմել, չկորսնցնելու համար ժողովուրդը: Այլ խօսքով՝ եկեղեցին տեղատուութեան մէջ է: Մեր եկեղեցին վերահաս վտանգին տակն է իր էությունը - իբրեւ անքակտելի պատուար ազգային ինքնությունն - կորսնցնելու եւ վերածուելու որեւէ կրօնական հաստատություն:

Հասած ենք ժամանակահատուածի մը, երբ դերերը փոխուած կը թուին ըլլալ՝ դպրոցը պիտի փրկէ մեր եկեղեցւոյ ազգային դիմագիծը, փոխանակ չարունակելու պատմական աւանդությունը հակառակին՝ թէ եկեղեցին հովանին է ու պահապանը հայ դպրոցի ազգային դիմագծություն:

Առաքելութեան մը կարելի շրջափոխումը

Եկեղեցւոյ մէջ սկսած երեւոյթը մղած կ'երեւի ըլլալ կարգ մը անհատներու մտածելու հայ դպրոցի առաքելութեան վերանայման մասին, հայերէնի հանդէպ համատարած անտարբերութենէն տարուած: Տրամաբանութիւնը այն է, որ եթէ եկեղեցին սկսած է տեղի տալ իր այժմէականութիւնն ու անհրաժեշտութիւնը պահելու համար, ինչո՞ւ ոչ դպրոցը: Եւ, ուրեմն, առաջին թիրախը կը հանդիսանայ հայերէնը, այս պարագային արեւմտահայերէնը: Այս վերջին հաստատումը կարեւոր է, որովհետեւ արեւելահայերէնը իր տէրը ունի՝ ազատ ու անկախ Հայաստանի Պետութիւնը: Արեւմտահայերէնը տակաւին որդեգրի դերին մէջ իսկ չէ այդ Պետութեան համար:

Հետեւաբար, կը տրամաբանեն հայերէնի փոխարինման ջատագովները, եթէ ժողովուրդը չի հետաքրքուիր իր լեզուով, որքա՞ն ճիշդ է այդ լեզուին ուսուցման համար հսկայական գումարներ ծախսել, երբ զանգուածներու մօտ կարելի է ազգային ոգին աւելի նուազ պիւտճէնքով վառ պահել, որովհետեւ օտար լեզուներով արդէն բաւականաչափ թարգմանուած կամ բնագիր հայկական գրականութիւն գոյութիւն ունի: Կարելի է անշուշտ ընդունիլ այս մօտեցումը եւ ազգային ընկրկումը արդարացնելու բազմաթիւ պատրուակներ գտնել եւ... իբր արդիւնք նաեւ կորսնցնել մեր ժողովուրդը:

Արդ, անցնելէ առաջ հաշուեկշռի քննարկումին, անհրաժեշտ է նախ կատարել գնահատումը մեր որոշումներուն՝ մեր դպրոցներու հիմնական առաքելութիւնը վերասահմանելու ու վերահաստատելու արտումով: Ոչ մէկ փորձ պէտք է ըլլայ լեզուին հետ խաղալու: Հակառակ բոլոր դժգոհութիւններուն ու դժուարութիւններուն, հայերէն լեզուն պէտք է համապարփակ կերպով ուսուցուի ի հեծուկս գանգատներուն, որովհետեւ առանց հայերէն լեզուի՝ հայ ժողովուրդ չենք ունենար, այլ կ'ունենանք լաւագոյն պարագային հայասէր... օտարներ, գործածած ըլլալու համար ողբացեալ երաժշտ Ռուբիկ Գրիգորեանի մէկ պատկերը: Ուրեմն, մերժելի է, ազգային պատասխանատուութենէ չի թելադրուիր եւ ձախողութեան պէտք է մատնել որեւէ փորձ, որ հայ դպրոցի հայերէնի ուսուցման օճախի առաքելութիւնը կը փորձէ վերատեսութեան ենթարկել՝ արդիականութեան հետեւելու պատրուակներով:

Հայոց լեզուի ուսուցման 35ամեայ հաշուեկշիռ

Հաստատում մը

Մեր շրջանաւարտ դասարանի աշակերտները այս տարի իրենց տարեկան պտոյտը անցուցին Հայաստանի մէջ ու վերադարձին չտեսայ մէկը, որ արտառոց կերպով քննադատէր կամ դժգոհէր: Ընդհակառակը, երբ իրենցմէ մէկ քանին կը հարցաքննուէին «*Լոս Անճելլոս Թայմզ*»-ի թղթակցին կողմէ, կարելի չէր աւելի լաւ պատասխան սպասել եւ... Հայաստանի բնութեան մասին աւելի լաւ թուրիստական ծանուցում կատարել: Ճիշդ է, բոլորը փափաք չեն յայտնած հոն փոխադրուելու, բայց

իրենց սէրը նուազ չէ ու իրենց Հաստատամտութիւնը նուազ գորաւոր չէ անոնցմէ, որոնք կը խօսին Հոն երթալու եւ աշխատելու երկարատեւ չըջանի Համար՝ Հայրենիքին, իրենց բառերով «մեր երկրին» օգտակար ըլլալու առաջադրանքով:

Այս Հաստատումը կարելոր է, որպէսզի ոեւէ մէկու մտքին մէջ կասկած չմնայ, թէ մեր դպրոցներու աշակերտները իրենց Հայրենասիրութիւնը որեւէ խումբի կամ Հատուածի գիջելու պարտադրանքին տակ չեն: «Ֆերահեան»ի մէջ յաջողած ենք, աւելի ճիշդ, մեր պատմութեան ուսուցիչները յաջողած են Հայրենասիրական կրակը արծարծել Հայ աշակերտներուն մէջ:

Հայերէնի տիրապետումին ակնկալուած չափանիշը

Յնամայ Հաշուելիովի արժեւորման ատեն թերեւ անհրաժեշտ է որոշել, թէ ինչ կ'ակնկալենք Հայ աշակերտէն, ինչ են պահանջները Հայերէնագիտութեան սահմաններուն: Տարրական խօսակցական լեզու՝, թէ ատկէ բաւական անդին՝ ճշգրիտ գործածութիւնը լեզուին, բառամթերքի Հարստութիւն, գրականութեան ու պատմութեան որոշ գիտութիւն, կարողութիւնը՝ գնահատելու կարողացուած կտորի մը լեզուական, ոճային ու գրական ստորոգելիները: Անհատներ՝ որոնք կարենան տիրապետել լեզուին ու զայն վարպետօրէն ու ինքնավստահ կերպով գործածել: Այս բոլորն ալ անհրաժեշտ են, որպէսզի կարելի ըլլայ ապահովել Հայերէնի գոյատեւումը, անոր կենսունակութիւնն ու ճկունութիւնը եւ դիմագրաւելու նոր Հայերէն Համագոր բառեր գտնելու պահանջը՝ օրէ-օր բազմացող գիտական նորութիւնները բացատրելու կամ Համապատասխան գիտական նոր բառերը զարգացնելու համար:

Դիտարկումներ

1.- Հայ վարժարաններէ չըջանաւարտ եղած կամ տակաւին ուսանող Հայ աշակերտներէն ստացուած առաջին, անմիջական տպաւորութիւնը այն է, որ անոնք՝ երբ կը խօսին իրենց անձանթ կամ իրենցմէ տարեց անհատներու Հետ, ընդհանրապէս կ'անգիտանան, թէ պէտք է յոգնակիով դիմեն իրենց խօսակցին: Իրենցը անպայման անքաղաքավարութիւն չէ, թէեւ գիտակցաբար այդպիսիները կան եւ անոնց մասին չէ ակնարկութիւնը, պարզապէս ստուար զանգուածը կ'անգիտանայ այդ պարտադիր նրբութիւնը: Հետաքրքրականը Հոն է, որ որքան ենթական Հին չըջանաւարտ է Հայ վարժարանէն, այնքան նուազ է կամ ոչ-յաճախողէպ այդ երեւոյթը: Թերեւ կարելոր չնկատուի ըստածը, բայց կարելոր է այնքանով, որ կը տանի Հիմնական ախտանշումի մը: Յոգնակիի-եզակիի այդ անտեղեակութիւնը աւելի կը շեշտուի, երբ խօսակցութիւնը չարունակուի եւ անհրաժեշտ դառնան բառերու Հոլովումն ու բայերու խոնարհումը, որոնց ընթացքին երեւան կու գայ կարելոր չափով քերականական անգիտութիւն: Կրկին նոյնն է երեւոյթը՝ որքան տարիքոտ է խօսող անհատը, նոյնքան հազուադէպ է այդ լեզուական թերութիւնը անհատին մօտ: Այլ խօսքով՝ տարիներու ընթացքին տեղի է ունեցած լեզուական տեղատուութիւն մը, որ կը Հանդիսանայ Հիմնական հարցը Հայերէնի դասաւանդութեան մեր

վարժարաններէն ներս: Այս երեւոյթին երբ ակնարկուի, կը պատասխանուի, թէ երբ մանուկ մը լեզու ելլէ՝ քերականութենէ շատ բան չի հասկնար, բայց կը խօսի: Դիտողութիւնը սրամիտ ըլլալով մէկտեղ, ճիշդ չէ, այլապէս ոչ մէկ լեզուի դասաւանդութիւն պէտք պիտի ըլլար վարժարաններու մէջ: Միակ «մանուկը», որուն հանդիպած եմ եւ որ անսայթաք հայերէն է բարբառած Միսաք Մեծարենցի մէկ քերթուածին մէջ պատկերուած երեխան է, որ կը նկարագրէ թաղման թափօրը կամ արարողութիւնը: Բայց քանի՞ հատ Մեծարենց ենք ունեցած:

Պարզուող երեւոյթը կը մատնէ Հիմնական թերացում կամ մակերեսայնութիւն՝ քերականութեան ուսուցման մէջ: Կարելի չէ յաւակնիլ, թէ հայերէն կը դասաւանդենք ու մեր աշակերտներէն ճշգրիտ հայերէնի գործածութիւն պահանջել, երբ չենք հայթայթած կամ լաւ չէ հայթայթուած անհրաժեշտ գործիքը, որպէսզի անոնք կարենան լաւ գործածել լեզուն, որուն համար տուեալ վարժարանները կը յաճախեն:

2.- Յաճախ հայերէնի պահերուն, անխուսափելիօրէն կը ստեղծուին աղիթներ, երբ աշակերտը կը փորձէ բան մը բացատրել, բայց ամէն անգամ որ նեղի մատնուի՝ անմիջապէս կը դիմէ անգլերէնին: Այս կացութիւնը կը ստեղծուի նաեւ երբեմն շարադրութիւններու ընթերցման ատեն, երբ աշակերտը յանկարծ անգլերէն բառն է, որ կը գործածէ: Այլ խօսքով՝ աշակերտը արդէն իսկ, իր անգլիտակիցին մէջ, կը թուի կատարած ըլլալ անցումը դէպի անգլերէնը: Ուսուցիչը կամ ուսուցիչները երբեմն կը սրբագրեն, երբեմն իրենք կը դիմեն նոյն միջոցին հասկցուելու համար, բայց վերջին հաշուով հայերէնն է զոհը: Ցատկանշականօրէն այս երեւոյթը կը նշմարուի առաջին իսկ դասարանէն ու կը չեչուի յաջորդող մէկ քանի դասարաններուն մէջ, եւ երբ աշակերտները հասնին աւելի բարձր դասարաններ, սովորութիւնը արմատացած է արդէն եւ հայերէնի դասերը փաստօրէն կը վերածուին անգլերէնի կոճղին վրայ հայերէնի պատուաստումի փորձերուն: Եւ որովհետեւ ամէն պատուաստ չէ, որ յաջողութեամբ կրնայ ինքն իրմով ծրարակուիլ, նոյնը կը պատահի նաեւ հայերէնին: Կենսաբանական օրէնքները անխախտ կը մնան թէ՛ կենսաբանական փորձարկումներու եւ թէ՛ լեզուական փորձարկումներու համար:

Ջարմանալի իրականութիւն մը երեւան եկաւ, երբ մեր մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի Ա.-Դ. կարգերու աշակերտները ելոյթ ունեցան Մայիս 28ի տօնակատարութեան ընթացքին: Արտասանեցին, երգեցին, հայերէնով թատերական չարք մը պատկերներ ներկայացուցին եւ ամբողջ տեսողութեան, բացառելով մատի վրայ համրուող քանի մը երեխաներ, գործածեցին հրաշալի հայերէն մը՝ զերծ ամէն կարգի անգլիաբանական չեչուողութիւնէ: Դասարաններու մէջ, դասապահներուն, այդ հարազատութիւնը այդքան զօրաւոր կերպով նշմարելի չէ:

3.- Նկատելի է նաեւ տարբեր սովորութիւն մը: Աշակերտներուն կը տրամադրուի մօտ 20-25 վայրկեան՝ դասարանի մէջ շարադրութիւն գրելու համար: Երբ դիտել կը տրուի, թէ ինչպէ՞ս կարելի է աշակերտէն լաւ բան սպասել, երբ անհրաժեշտ ժամանակը չունի տան մէջ ամփոփուելու եւ պատրաստուելու շարադրութիւնը: Արդարացուցիչ պատասխանն է «տան մէջ

ծնողները ընդհանրապես կը գրեն չարադրութիւնները»: Անկախ այն իրականութենէն, թէ ծնողները գոյութիւն ունին իրենց զաւակներուն օգնելու համար, նման առիթներով ծնողները պիտի բացատրեն, թէ ինչ կը գրեն եւ աշակերտը ուզէ թէ չուզէ բան մը պիտի սորվի, նուազագոյնը հայերէն գրելու մեքենականութիւնը: Եթէ նոյնիսկ ծնող մը օգնէ, ատիկա արգելք պէտք չէ ըլլայ համապատասխան նիշը տալու աշակերտին, որպէսզի ծնողը տեսնէ, թէ ինչ կ'արժէ իր հայերէնը եւ թերեւս ինք եւս որոշէ ... ուշադիր ըլլալ ու վերաքաղի ենթարկէ ինքզինք ու աւելի լաւ սորվի մեր լեզուն: Կարելի չէ ակնկալել, որ աշակերտները գրել սորվին, եթէ իրենցմէ չի պահանջուիր անհրաժեշտ ժամանակը այդ լեզուն սորվելու:

Եթէ պիտի ընդունինք տրուող արդարացումը, թէ տան մէջ գրուած չարադրութիւնը ամպայման չի ցոլացներ աշակերտին ունակութիւնը, հանգիստըն պէտք է նաեւ հետեւցնել, թէ աշակերտի մը առած նիշը՝ հայերէնին մէջ, չի ցոլացներ անոր հայերէնագիտութիւնը: Ինչպէ՞ս կարելի է բացատրել գերազանցիկ նիշ մը՝ 90էն վեր 100ի վրայ, երբ աշակերտին տիրապետումը հայերէնին բաւականին սահմանափակ է լաւագոյն պարագային: Կ'ըսուի, թէ տուեալ աշակերտը այդ նիշը կը ստանայ, որովհետեւ իր ընկերներէն աւելի լաւ կը կատարէ իր պարտականութիւնը: Անգիտութեան վրայ յենած նուազագոյն հասարակ յայտարարին տրուած նոր սահմանումն է այդ բացատրութիւնը, որովհետեւ նիշ մը կը տրուի համաձայն աշակերտի տիրապետումին՝ լեզուին համապարփակ ստորոգելներով եւ ոչ թէ լեզուին՝ հայերէնին, տիրապետումը, գիտութեան ստորոգելները կ'իջեցուին աշակերտներու մակարդակին: Հոս տրուած նիշերը լաւագոյն պարագային կը թելադրեն նիշերու սղաճին ուղղակի համեմատումը աշակերտներու անտեղեակութեան կամ անգիտութեան հետ: Տարբեր ձեւով դրուած՝ գոյութիւն ունեցող նիշերն ու հայերէնի տիրապետումը իրարու հետ խոտոր կը համեմատին:

4.- Մինչեւ հիմա ականարկութիւնները կ'երթային վարժարաններէն ներս գոյութիւն ունեցող ազդականներուն, ուղղակիօրէն դպրոցի վարչութեան եւ ուսուցիչներուն: Կայ նաեւ էական գործոն մը, որ հաւանաբար ամէնէն կարեւոր ազդեցութիւնը ունի աշակերտին վրայ: Իր տունն է այդ ազդեցութեան գօտին:

Ծնողներ կան, որոնց համար հայերէնը տաղտուկ մըն է, որ աշակերտը պարտի ամբողջացնել չրջանաւարտ ըլլալու համար եւ յայտնի չէ, թէ իրենց դրդապատճառը ինչ է, երբ հայ վարժարան կը դրկեն իրենց զաւակները: Հայ վարժարանները յստակօրէն ըսած են, թէ հայ լեզուն ու ազգային պատմութեան գիտակցութիւնը անհրաժեշտաբար կը ջամբուին աշակերտութեան: Հակառակ այդ յստակ յայտարարութեան, ոմանց հոգը չէ, որ հայերէն կը սորվի՞ն թէ ոչ, եւ այդ անլուրջ մօտեցումը յայտնօրէն կ'արտայայտուի նաեւ տան մէջ աշակերտին ներկայութեան: Կրնանք երկարօրէն չաղակարտել հայ լեզուի անհրաժեշտութեան, անոր ուսուցման ձեւերուն եւայլնի մասին, սակայն հայ ծնողքն է ու հայ տունը, ուր հայերէնը պիտի ապրի ու մանաւանդ պիտի պարտադրուի: Կարելի չէ ակնկալել երեխայէ մը, որ մեր լեզուն գործածէ երբ իր աչքերուն առջեւ իր հայրն ու մայրը կ'ա՛մ չեն խօսիր եւ կամ կ'արհամարեն մեր լեզուն: Ուրեմն՝ այն մարդիկը, որոնք ատենը մէկ կարիքը կը զգան հայերէնի դասաւանդութեան

մասին պատգամներ տալու կամ թելադրություններ ընելու, հարկ է որ այդ պատգամները դրկեն տարբեր հասցեներով, հայ վարժարաններուն խնայելու համար իրենց բանսարկուի խուժանավարական լեզուագարությունը:

Դիպուկ պատկեր մը ծնողներու ունեցած դերին մասին թանձրացեալ ձեւով կը յատկացնէ ըսել ուզուածը: Զբօսանքի մը կը քալէի աշակերտներու մէջէն, երբ ականջիս հասաւ տաք խօսակցութեան մը արձագանգը: Աշակերտ մը, մօտ 13-14 տարեկան, լարումէն կարմրած դէմքով եւ ամբողջութեամբ կիզակէտուած խօսակցութեան վրայ, շրջապատէն բոլորովին կտրուած, գրեթէ տառացիօրէն եւ առանց ընդմիջելու, առանց անգլերէն բառ մ'իսկ գործածելու, շատ մաքուր, սահուն, յստակ ... Թրքերէնով կը վիճէր հաւանաբար իր մօր կամ իրեն մօտիկ անձի մը հետ: Պոլսահայ ընտանիքէ կու գար: Փաստօրէն, այդ թրքերէնը սորված էր տան մէջ: Արդ, հայերէնի ուսուցումը զգալիօրէն կը փոխուի դէպի լաւ, եթէ մեր ծնողները զայն գործածելու բժախնդրութիւնը ունենան: Մեր ջանքերը ի դերեւ կ'ելլեն, եթէ չունենանք ծնողներու անվերապահ ու բոլորամասէր զօրակցութիւնն ու աջակցութիւնը:

Պատասխանատուութիւն մըն է, որ դպրոց եւ տուն միասնաբար պէտք է վերցնեն, եթէ կ'ուզենք յաջողիլ եւ, նաեւ, եթէ մեր հրապարակային յայտարարութիւններուն ու պահանջներուն մէջ անկեղծ ենք:

5.- Յաճախ կը լսենք, թէ դասագիրքերը գրաւիչ կամ հրապուրիչ չեն աշակերտին համար: Այս դիտողութիւնը կարելի է վերապահութեամբ ընդունիլ, բայց արդարացուցիչ պատճառ չէ գոյութիւն ունեցող անբաւարարութեան համար: Էջադրումները, էջերու գեղարուեստական ներկայացումը կրնան ակնկալուած գեղեցկութիւնը չունենալ, բայց այդ չէ խնդրոյ առարկան: Ատոնք կարելի է սրբագրել եւ կամ տարբեր դասագրքեր գործածել: Օրինակ մը: Ութսունական թուականներուն էր, երբ ձեռքս անցաւ Հ.Բ.Ը.Մ.ի պաշտօնաթերթի՝ «Յուշարար»ին մէկ թիւը, որ կը տեղեկագրէր Բարեգործականի Հովանաւորութեան ներքեւ գտնուող վարժարաններու վիճակը: Ուշադրութիւնս գրաւողը «Դարուհի Ցակորեան» վարժարանի մասին գրուած մէկ պարբերութիւնն էր, ուր կ'ըսուէր, թէ այդ վարժարանի շարք մը դասարաններու աշակերտուհիները չէին հասկնար կամ դժուարութիւն կ'ունենային հասկնալու իրենց հայոց պատմութեան դասագրքին լեզուն: Դասագիրքը պատրաստուած էր ողբացեալ Սիմոն Սիմոնեանի ու Օննիկ Սարգիսեանի կողմէ: Մենք եւս նոյն գիրքը կը գործածէինք 1954-1955 տարեշրջանին եւ մեր ուսուցիչը այդ տարի Օննիկ Սարգիսեանն էր: Հայագէտներ չէինք այդ օրերուն կամ ասկէ ետք, բայց չեմ իյնը, թէ մեզմէ ոեւէ մէկը կը զանգատէր լեզուն չհասկնալէն: Այդ դասագիրքը ո'չ գունաւոր էր եւ ո'չ ալ գեղատիպ սուղ թուղթի վրայ տպուած, ինչպիսին են ներկայ դասագրքերը, բայց հայոց պատմութիւն սորվեցանք այդ գրքէն, ինչպէս նաեւ հայերէն ընթերցանութեան վարժութիւնը սաղմնաւորուեցաւ այդ օրերուն: Փաստօրէն հայերէնի զահավէժ էջըը ամերիկահայ վարժարաններու մենաշնորհը չէ:

**Հայերէնը եւ Հայոց Պատմութիւնը
Անկախ Պետականութեան եւ Սփիւռքի
Կենսունակ Գոյակցութեան Առանցք**

Այնքան ատեն, որ Հայաստանը անկախ ու ազատ չէր, արտերկրի Հայ վարժարանները կը Հանդիսանային ազգային ինքնութիւն ջամբող գլխաւոր կեդրոնները: Հայ վարժարանն էր Հայ նոր մշակոյթը պահողն ու կենսաւորողը: Այդ էական դերը տակաւին կը մնայ եւ յուսանք աւելի եւս կ'արմատաւորուի, քայքայ անկախ պետականութեան մը գոյատուրը արտերկրի Հայ վարժարանները կը դնէ բոլորովին չնախատեսուած ու նոր կարելիութեան առջեւ, նայած թէ Հայրենի պետութիւնը որքանով պիտի փորձէ, ջանայ ստանձնել նախաձեռնութիւնը լեզուական, ազգային ինքնութեան, մշակոյթի ու պատմութեան Համարկումին Սփիւռքի տարածքին: Հարցը կը վերաբերի ազգային կրթութեան Համարկուած ծրագրի մը յառաջացման, Հիմնուած մեսրոպեան ուղղագրութեան վրայ: Արդիւնքը՝ նման մօտեցումի մը, ժամանակի ընթացքին, Հաւանաբար ըլլայ միակտուր ու միացեալ Հայերէն մը, որ գործածական ըլլայ բոլորին Համար:

Ուղղագրութեան մասին եղած ակնարկը ուշադրութիւն գրաւելու կամ տարաբարծութիւն ստեղծելու Համար չէ: Տեղեակ եմ այն դժկամակութենէն, որ կը տրիէ երկրին մէջ նման փոփոխութեան մը դէմ: Լսած եմ նաեւ կրթական նախկին նախարարին վերագրուած դիպուկ սրամտութիւնը, թէ «... ուղղագրութիւնը փոխելու պարագայում միանգամից կ'ունենանք անգրագէտ նախագահ եւ ժողովուրդ»:

Կայ անշուշտ տնտեսական գործօնը, թէ ահազին ծախսի կը կարօտի փոփոխումը: «Անգրագէտ» ըլլալու առարկութեան պատասխանը այն է, թէ Մանուկ Աբեղեանը, Մանանդեանը, Աճառեանը, Մալխասեանը եւ ուրիշներ մէկ օրէն միւսը «անգրագէտ»ներու չվերածուեցան քսանական թուականներուն եւ վստահ ենք, նաեւ, թէ այժմու մեր նախարարներն ու նախագահը չեն վերածուիր անգրագէտներու: Տնտեսական դժուարութիւններու պարագային Հոն իրապէս նկատի առնուելիք Հարց կայ, մանաւանդ ներկայ պայմաններուն մէջ: Այդ ալ կարելի է յաղթահարել՝ ուղղագրութեան վերահաստատումը կարելի է սկսիլ մանկապարտէզէն, երկրի բոլոր վարժարաններու մէջ եւ տարուէ տարի անցնիլ յաջորդ դասարաններուն եւ տասը-տասնըբերկու տարուան ժամանակաշրջանը բաւականաչափ երկար է, որպէսզի փոխանցումը եւ անոր Հետ կապուած ծախսերը ըլլան անգրգալի: Ատկէ անկախ, կարելի է ակնկալել աւանդական մեր կուսակցութիւններէ՝ Հ.Յ.Դ.Էն, Հ.Ռ.Ա.Կ.Էն եւ Ս.Դ.Հ.Կ.Էն, որ իրենց պաշտօնաթերթերու մէջ գործածեն մեսրոպեան ուղղագրութիւնը, որովհետեւ ոչ ոք պիտի արգիլէ անոնց նման քայլ մը եւ պէտք ալ չունին մտահոգուելու ընթերցողներու թիւի նուազումէն, եթէ թերթերը դարձնեն Հետաքրքրական, ներկայանալի եւ տեղեկատուականաօրէն ճոխ ու այլազան: Թէեւ ամէն մարդ մէկ օրէն միւսը պիտի չկարենայ տիրել նոր ուղղագրութեան, այդ Հրատարակութիւնները սակայն կ'ունենան բարեբար ազդեցութիւն մը գանգուածներո, ինչպէս նաեւ ...Նախագահին ու Նախարարին վրայ եւ ոչ ոք զիրենք պիտի ամբաստանէ ... անփառունակ անգլիտութեամբ:

Ուղղագրութեան փոփոխումի այս առաջարկը ինքնանպատակ չէ եւ նախադրեալն է յաջորդ առաջարկին: Հետեւեալն է մտահոգութիւնը: Հայերէնի, հայոց գրականութեան եւ պատմութեան ուսուցումը ձգտած է անհատներու եւ կամ վարժարաններու խնամակալ մարմիններու հայեցողութեան: Դասաւանդուած նիւթերը կը կրեն կողմնակցական շեշտաւորում եւ արդիւնքը կ'ըլլայ պատմական նոյն դէպքը կամ երբեմն նոյն գրողը ներկայացնել տարբեր երանգաւորումներով՝ նայած դասաւանդողներու գաղափարական հակումներուն: Այսօրուան ժամանակահատուածը առիթը կ'ընծայէ այս անյետաձգելի սրբագրումը կատարելու: Ունինք Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիան՝ իր համապատասխան բաժանմունքներով, գրականութեան, լեզուի եւ պատմութեան, որոնք կրնան ծրագրել գործակցութեամբ կամ ներդրումով արտերկրի համապատասխան մասնագէտներուն, եւ մշակել ու պատրաստել մանրակրկիտ կրթական ազգային ծրագիրը թէ՛ լեզուի, թէ՛ գրականութեան եւ թէ՛ պատմութեան՝ առաջին կարգէն մինչեւ աւարտական դասարաններու համար: Լեզուի պարագային արտերկրի համար նկատի ունինք արեւմտահայերէնը, իսկ գրականութեան պարագային նկատի պէտք է ունենալ մեր դասականներէն՝ Մեսրոպ Մաշտոցէն սկսեալ մինչեւ արդի ժամանակները եւ այնպէս մը ընել, որ արեւմտահայ ու արեւելահայ գրողները հաւասար թիւով եւ հաւասար կերպով ներկայացուին: Գալով պատմութեան, հիմնականին մէջ երկուութիւնները կը սկսին 1890ական թուականներէն աստիճանաբար ղէպքերու շուրջ, եւ որովհետեւ ներկայիս պատմական արխիւները մատչելի են, կարելի է բաւականին աւարկայական պատմութիւն մը գրել եւ տալ գալիք սերունդներուն: Այսպիսի գործընթաց մը բաւականաչափ կը նպաստէ պատրաստութեանը սերունդներու, որոնք տեղեակ ըլլան անադարտ պատմութեան, ինչպէս նաեւ հաւասարակշռուած ու համապարփակ հայ գրականութեան:

Թելադրութիւնը աննպատակ ժամավաճառութիւն չէ, անկախ անկէ, որ այս ծրագիրը կը պատրաստէ ժողովուրդ մը, որուն համար լեզուն, գրականութիւնը եւ պատմութիւնը տարբերակներ չեն նոյն նիւթերուն. կը պատրաստէ սերունդներ, որոնք երկփեղկուած չեն ըլլար մեր մշակոյթի ուսուցման պատճառով: Հիմնական արդիւնքը հաւանաբար ըլլայ հետեւեալը. որեւէ ժամանակէ աւելի մեր օրերուն - եւ աւելիով յառաջիկայ տարիներուն - հաղորդակցութիւնները հսկայական արագութեամբ տեղի կ'ունենան. արտերկիր-Հայաստան երթեւեկը վերածուած է քանի մը ժամերու հարցի եւ յաճախակի, չփումները Սփիւղքի անհատներու եւ հայրենաբնակներու միջեւ որեւէ ժամանակէ աւելի սերտ են, մօտիկ ու բազմաթիւ եւ անկարելի չէ, որ ի վերջոյ հայերէնը ինք բարեփոխուի եւ ունենանք մէկ ու միակ հայերէն մը: Հարցը հրամանագիրներով լեզու ստեղծելու մասին չէ: Արեւմտահայերէնն ու արեւելահայերէնը հայրապետական կոնդակներով առաջ չեկան, իսկ հիմա անկարելի է որ մեր լեզուները այլափոխման կամ բարեփոխման չենթարկուին: Հոս է, որ դասական ուղղագրութեան վերահաստատումը անհրաժեշտ կը դառնայ՝ վերջնականօրէն չաղկապելու համար մեր ժողովուրդին տարասփիւռ ու հայրենաբնակ հաստատածները:

Արդա՞ր է այսպիսի ակնկալութիւններ ունենալ պետութենէ մը, որ տնտեսապէս հազիւ ինքզինք կրնայ հոգալ: Արդար ըլլալը արդար է եւ ոչ

ալ է: Այս ակնկալությունը գործնականորեն իրագործելի գործընթաց մըն է՝ իր գործնական եւ դրական արդիւնքներով: Արդար եւ իրագործելի՝ եթէ պետութիւնը մտահոգուած է Սփիւռքի հայութիւնը պահելով ու Սփիւռքի ղեկավարութիւնը պատրաստ է ինքզինք ղիմագրաւելու եւ ճշդելու արտերկրի հիմնահարցերը՝ իրենց կարեւորութեան շարքով: Պետութեան համար, այս պարագային, երկքաղաքացիութեան հարց չկայ. կայ ժողովուրդի պահպանման հիմնահարցը, առանց որուն անորոշ է, թէ Պետութիւնը որո՞ւ պիտի սպասարկէ:

Եվրափակող համադրում

Վերի դիտարկումները ամբողջացնելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ հայերէնը ուսուցանողներուն: Ուսուցիչներուն:

Անցեալի մեր ուսուցիչները մտաւորական մեծություններ էին եւ, քիչեր բացառելով, իրենց նպաստը ունին սփիւռքահայ մշակոյթի կամ արեւմտահայ գրականութեան զարգացման մէջ՝ իրենց ստեղծագործական երկերով: Իւրաքանչիւրը անոնցմէ կը բերէր ոչ միայն համայնագիտական գիտելիքներ հայոց լեզուի ու մշակոյթի կամ գեղագիտութեան վերաբերեալ, այլեւ՝ իւրայատուկ ոճ ուսուցանելու եւ նիւթը հաղորդական ընելու եւ իրելու վկայ խօսելու, կենդանացնելու առարկաները: Մշակոյթի ու գրականութեան վարպետ արհեստավորներն էին ու իրենց վարպետութիւնը վարակող հաղորդականութեամբ մը կը խօսեցնէին մեռած անմահները: Այդ մթնոլորտն էր ու այդ անհատականութիւնները, որոնք Սփիւռքին տուին մտաւորական սերունդներ:

Ամերիկահայ վարժարանները եթէ հատ ու կենտ գործիչներ տուին, մեր գրականութեան իրենց նպաստը տակաւին արդիւնաւէտ չէ: Հոս է, որ ներկայ մեր անկախ Պետութիւնը նաեւ կարեւոր դեր ունի կատարելիք եւ հոս է, որ անհրաժեշտ կը դառնայ մեսրոպեան ուղղագրութիւնը: Հայաստանէն պիտի գան, պէ՛տք է գան, հայոց լեզուի ու գրականութեան ուսուցիչները, լեցնելու տակաւ զգացուող պակասը Սփիւռքի մէջ: Այնքան ատեն, որ ուղղագրութեան հարցը չէ լուծուած, հայրենի ուսուցիչներ հագիւ թէ նկատի առնուին հայերէն դաստանդելու համար: Իսկ հայրենիքէն եկող ուսուցիչներուն ներկայութիւնը էական է, մանաւանդ եթէ կ'ուզենք զգալիորէն փոխել հայերէնի մակարդակը ... չուկայական իրեքնք գիրենք չլինենք... անփոխարինելի անհպելիներու հետ: Բաղդատականին արդար կամ անարդար ըլլալու հարց չկայ եւ ոչ ալ ոեւէ մէկը վիրավորելու փորձ. այլ 'իրականութեան մը հաստատումը միայն: Փոխելով Շահնուրի Սուրէնին յայտնի բանաձեւումը, թէ «ունեցանք սքանչելի յեղափոխականներ, բայց ոչ յեղափոխութիւն», կը ստացուի հետեւեալը, թէ հոս՝ Ամերիկայի մէջ ունեցանք սքանչելի ուսուցիչներ, բայց ոչ հայերէն լեզու եւ այդ նախադասութիւնը կ'ամփոփէ ըսել ուզուածը:

Եզրափակելու համար՝ հայ դպրոցը յաջողեցա՞ւ իր առաքելութեան մէջ անցեալ 35ամեակին:

Պատասխանը՝ եթէ պիտի հիմնուի հայերէն լեզուի տիրապետումին վրայ, ապա՝ անորոշ է: Գործածական լեզու մը կայ, բայց հայերէնին

ամերիկահայ բարբառային տարբերակն է լաւագոյն պարագային: Եթէ պիտի ուզենք ազգային ոգիի առկայութիւն մը փնտռել, ապա՝ այդ նպատակին մէջ հայ վարժարանները յաջողած են եւ տակաւին շատ աւելին կարելի է իրագործել այդ ուղղութեամբ: Եթէ պիտի փնտռենք հայ վարժարաններէ ելած ազգային գործիչներ, անոնք կան, թէեւ թուով քիչ, բայց վստահօրէն այդ թիւը կ'աճի:

Քանի մը ամիս առաջ կը գրուցէի մեր վարժարանի հին շրջանաւարտներէն մէկուն հետ: Եղած առաջակի մը՝ հարցումով պատասխանեց.

- Պարոն Տնօրէն, կրնա՞ք ինծի գաղափար մը տալ, թէ տասը տարի ետք վարժարանը ինչ վիճակի մէջ պիտի ըլլայ: Մինչեւ այդ ժամկէտը պիտի տուկա՞յ տակաւին իբրեւ ազգային վարժարան:

Առաջին էական հարցումն էր, որ կը տրուէր ինծի այդ պահուն: Անակնկալ էր, բայց պատասխանը անակնկալ մը չէր եւ ահա հոս իբրեւ վերջաբան.

- Վստահաբար պիտի գոյատեւէ, որովհետեւ շատ գործ կայ ընելիք եւ մանաւանդ չեմ տեսած տակաւին անհատ մը, որ յուսահատած ըլլայ իր ազգային լինելութեան կոիւր մղելէն: Մինչեւ տասը տարի վստահաբար հայ պիտի մնանք եւ նոյնքան վստահաբար մեր վարժարանը պիտի մնայ ազգային ինքնութեան պատնէշին վրայ՝ միշտ հայերէնով հաստատելով իր գոյութեան իմաստը:

Մարգպետ Մարկոսեան
Տնօրէն Ազգային «Ֆերահեան»
Վարժարանի

*Ներկայ յօդուածը վերամշակուած տարբերակն է Մայիս 27-29ի Ամերիկահայ Ամենօրեայ Վարժարաններու Համագումարին ներկայացուած ելոյթին: Համագումարը կազմակերպած էր Արեւմտեան Ամերիկայի Առաջնորդարանի Ազգային Վարժարաններու Ննամակալ Մարմինը: